

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal

Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Odvojiti historiju od mita: Razgovor (II)

Ivo Banac

LIFSCHULTZ: Dok govorimo o multinacionalnim državama, možete li elaborirati поближе Vaš argument iznesen u knjizi Nacionalno pitanje u Jugoslaviji da su demokratija i jugoslovenski „unitarizam“ bili nekompatibilni fenomeni. U drugim multinacionalnim državama kao što su Pakistan i Indija, na primjer, tvrdi se upravo suprotno. Dakle, raspad Pakistana 1971. vidi se prvenstveno kao nestanak demokratije u jednoj sve autoritarnijoj državi. Mogu li se postaviti ikakve šire teze ili donijeti ikakvi zaključci o multinacionalnim državama i demokratskim strukturama?

BANAC: Ja ne tvrdim da multinacionalne države i demokratski sistemi moraju biti u raskoraku u svim slučajevima. Ono što tvrdim jeste da je to bio slučaj s jugoslovenskim iskustvom. Razlog za to možemo naći u prirodi južnoslovenskih nacionalnih ideologija, posebno srpske nacionalne ideologije. Jedan način da ovo ilustruje je da uzmemo u obzir način na koji su Jugoslaviju konceptualno gledali razni konstitutivni narodi. Na primjer, mislim da su Srbi – posebno Srbi iz Srbije – cijeli jugoslovenski teritorij posmatrali kao nešto što je njihovo. Za Srbina, boraviti u Sloveniji ili Makedoniji nije bilo kvalitativno drugačije iskustvo od boravka u centralnoj Srbiji. Nesrpske nacionalne grupe su upravo suprotno gledale na državu. Hrvat ili Slovenac koji je privremeno, poslom ili iz drugog razloga, boravio u centralnoj Srbiji, znao je da se nalazi na drugom području, drugačijem od njegove zemlje. Posesivna priroda srpske nacionalne ideologije povremeno se ispoljavala kroz ideologiju jugoslovenstva. No, spoljni znaci nisu uopšte bitni ako je suština posjedovanje. To je bilo osnovno i to je onemogućilo bilo kakvu vrstu demokratskog dogovora od samog početka.

Ustvrdio bih da je prva jugoslovenska država propala ne 1941, kada se raspala, već 1921, usvajanjem centralističkog ustava. I stvari su išle stalno nagore. Godine 1929, uvođenjem kraljevske diktature, kralj Aleksandar je pokušao uraditi silom ono što nije uspio napraviti kroz pseudoparlamentarni sistem dvadesetih godina. To je dovelo do ogromnih dislokacija i, u biti, do propasti jugoslovenstva kao bilo kakve integrativne ideologije.

Komunisti su pokušali da ožive ovu ideologiju po uzoru na federaciju u sovjetskom stilu i imali su nekih uspjeha u tome. Ali, bili su uspješniji kad su zagovarali jasan identitet svih konstitutivnih dijelova – ključni element njihovog programa tokom rata. Oni nisu pobijedili u ratu pod barjakom jugoslovenskog unitarizma: oni su pobijedili pod barjakom nacionalnog oslobođenja Slovenije, Hrvatske, Srbije, Makedonije itd. No oni su, naravno, prošli kroz mnoge nove faze u definiranju tog posebnog pojma, a naročito negativna faza podudarila sa jednim od otvorenijih perioda poslijeratnog jugoslovenskog socijalizma. Pedesetih godina, kada se Tito zalagao za integraciju

svih posebnih identiteta u supranacionalni jugoslovenski identitet, dobio je mnogo protivnika među komunistima u Sloveniji, Hrvatskoj i drugdje, koji su tu ideju vidjeli kao mogućnost oživljavanja srpske hegemonije. Taj sukob se zaoštrio 1962-1963, kada je Tito promijenio stav. Napustio je ideju o jugoslovenskoj integraciji, postajući sve više svjestan štete koju bi to moglo nanijeti jedinstvu Jugoslavije. Tada je pokušao dati više slobode istinskim federalistima težnjama unutar partije i države.

LIFSCHULTZ: Dakle, 1962. on je u biti promijenio mišljenje?

BANAC: Da, Tito je promijenio mišljenje. Prihvatio je poziciju Edvarda Kardelja, koji je bio drugi čovjek jugoslovenskog političkog vrha u poslijeratnom periodu. Kardelj je uvijek bio oštar kritičar jugoslovenskog unitarizma; u ovom slučaju, postao je pobjednik u unutarstranačkom sporu. Treba napomenuti da se ovo dešavalo u okviru jedne suštinski diktatorske strukture; ono što je drugačije poslije rata jeste da je jedna manjinska partija bila dominantna, jedina politička organizacija na sceni, i stoga se svaka rasprava o prirodi jugoslovenskog političkog sistema i jugoslovenskog federalnog oblika organizacije dešavala uglavnom unutar onih legalnih deset posto cjelokupne političke strukture. Tu nije bilo puno zastupanja. Isti je ovo jer postoji određena predstava da je nacionalizam ponovo oživio poslije kolapsa komunizma. To nije tačno. U stvarnosti, nacionalizam je bio potisnut ili, tačnije, politika identiteta je bila suzbijena u komunističkom periodu. O svim problemima koji su se ticali tih stvari raspravljano je unutar Partije. Do sedamdesetih godina, dijelovi same Partije postali su nosioci pojedinačnih nacionalnih interesa. Komunistička partija je i sama postala federalizirana i njeno federaliziranje značilo je kraj njenog stvarnog jedinstva i početak krize koja je dovela do propasti drugu jugoslovensku državu. Uvođenjem višestranačke demokracije cijela struktura je uvenula.

Doduše, istina je da je Slobodan Milošević, kao i srpsko partijsko rukovodstvo prije njega, u velikoj mjeri ubrzao njeno odumiranje. Učinili su reforme jako teškim. Rekao bih čak i nemogućim. No, sasvim je moguće da bi kraj svakako došao. Ključna stvar desila se 1971. godine kada je Tito, iz pragmatičnih razloga, zatvorio vrata nacionalnim komunističkim politikama promicanim od strane Saveza komunista Hrvatske. U toj fazi Tito je imao podršku beogradske „partiokratije“ iz razloga koji su imali manje veze sa pragmatizmom nego s pitanjima prevlasti i kastinskih interesa.

Pokret iz 1971. strukturalno je ličio na Dubčekov pokret u Čehoslovačkoj, gdje je pokušaj reforme napadnut kao politički sumnjiv i prikazan kao nelegitiman. I tako se ugasila mogućnost reforme jugoslovenske federacije. Iako je, u Ustavu iz 1974. godine, Tito inkorporirao mnoge ideje reformističkog pokreta u Hrvatskoj, ove ideje nisu bile usvojene na demokratskoj osnovi. On je nametnuo ustavnu strukturu odozgo. Jedinstvo zemlje bilo je u potpunosti zavisno od dominantne partije koja se ubrzano iznutra cijepala. To je trajalo sve dok je Tito bio na sceni. Čim je otišao, cijela kuća počela se urušavati, i Milošević ju je srušio.

ALI: Koji je bio alternativni program koji su predlagali hrvatski komunisti 1971. godine? Šta su htjeli i šta bi se promijenilo da su usvojeni njihovi prijedlozi?

BANAC: Hrvatski komunisti su u suštini bili za konfederaciju. Prvo, na ekonomskom planu, predložili su sistem koji su zvali sistemom „čistih računata“. Tvrdili su da se industrijalizirane republike poput Hrvatske nalaze u nepovoljnom položaju u okviru federalnog sistema. Postoje i suprotstavljena mišljenja ovome, ali je hrvatsko vođstvo u biti željelo da takve teme postanu predmetom otvorene političke rasprave. Predlagali su da se o tom pitanju raspravlja slobodno, na bazi reciprociteta. To je bilo nešto novo. Na kulturnom nivou, to je značilo legitimiranje

nacionalnih kultura i jasno priznavanje postojanja takvih kultura kao alternative dominantnoj kulturnoj paradigmi jugoslovenskog unitarizma. Kad je rije? o politi?koj demokratiji, Hrvati su zagovarali otvaranje medij? glasovima opozicije. Kao što je to bio slu?aj u ?ehoslova?koj, tvrdilo se da su predložene promjene potpuno unutar komunisti?ke strukture. U biti, ovaj je razvoj zapravo vodio ka razdoblju znatne slobode govora i relativno slobodnog politi?kog izražavanja.

ALI: Drugim rije?ima, ono o ?emu govorite ponekada se naziva „Hrvatsko prolje?e“, na neki na?in sli?no ranim doga?ajima u Pragu? Ali zašto je Tito bio odlu?an da se suprotstavi takvom razvoju doga?aja ?

BANAC: Da, izraz „Hrvatsko prolje?e“ se ?esto koristi. Naravno, postoje mnoge razlike izme?u doga?aja u Pragu i onih u Jugoslaviji – i, ponavljam, ovdje je rije? o nacionalnom pitanju. Vjerujem da se Tito suprotstavljao ovim razvojem zato što je ih je smatrao preuranjenim i subverzivnim po njegove vlastite ciljeve preure?enja federacije. Jedan od njegovih bliskih saradnika jednom mi je to predo?io na slijede?i na?in. Rekao je postoji neko (Tito) ko ?eka u zasjedi da ubije opasnog unitaristi?kog medvjeda, a tada, iznenada, neko drugi iska?e pred njega i spre?ava ga da izvrši svoj naum na na?in na koji je htio. Možda je ovo objašnjenje prejednostavno. Po mom vlastitom mišljenju, Tito, koji je bio majstor politi?ke ravnoteže, bio je pod ogromnim pritiskom 1971. da sprije?i hrvatski pokret u ostvarivanju njegovih politi?kih ciljeva.

LIFSCHULTZ: Odakle je dolazio taj pritisak?

BANAC: Pritisak je dolazio iz Srbije, ali i inostranstva. Postojao je, u ovom slu?aju, ogroman pritisak na Tita sa Zapada. Nixon nije bio posebno sretan novim razvojem doga?aja u Jugoslaviji jer je u njima vidio mogu?e slabljenje uspostavljenog snažnog zapadnog fronta u Jugoslaviji. Bilo je prijatiji i od Brežnjeva. U nekoliko prilika te godine Tito je citirao Brežnjevljeva upozorenja. Sovjeti su rekli da ?e oni—ako jugoslovensko rukovodstvo ne može da o?uva red u vlastitoj ku?i—biti presretni da obave posao na temelju sovjetske „bratske pomo?i“.

ALI: Govorite da su i Sovjetski Savez i Sjedinjene Ameri?ke Države imali interes u o?uvanju statusa quo u Jugoslaviji?

BANAC: Da, ali iz razli?itih razloga. Specijalni status Jugoslavije bio je dio sistema hladnog rata.

ALI: Tito je me?utim 1974. godine uglavnom usvojio—odozgo nadolje—mnoge prijedloge hrvatskog komunisti?kog rukovodstva kao dio svog vlastitog programa.

BANAC: Te se nikada nije priznalo. Miloševi?ev tabor ?esto to koristi kao polemi?ko oružje protiv Tita. Ali, ta?no je da su mnoge ideje hrvatskog rukovodstva zagovarane 1971. bile inkorporirane u Ustav iz 1974. godine. Ipak, to je u?injeno pod malo druga?ijom krinikom. Razlike su vjerovatno donekle ezoteri?ne. Šta zna?i suverenitet? Godine 1971. za hrvatsko rukovodstvo suverenitet je u biti zna?io „nacionalni“ suverenitet. U Ustavu iz 1974. suverenitet je definiran u sklopu „samoupravne“ nomenklature. Drugim rije?ima, pitanje nije bilo postavljano u smislu suvereniteta nacionalnih republika u Jugoslaviji, ve? socijalisti?kih entiteta koji su djelovali u okviru samoupravljanja.

ALI: Jelena Lovri? [...] kaže da se Tito, nedugo nakon ?istke hrvatskih liberala iz Partije 1971. godine, okrenuo i protiv srpskih liberala. Ti Srbi su, kako to Lovri?ka vidi, tražili odvajanje Srbije od njene totalne identifikacije sa Jugoslavijom. Drugim rije?ima, Srbija je u svom samopoimanju predstavljala sinonim za Jugoslaviju i sebe je vidjela kao njenog glavnog, ako ne i jedinog,

branitelja i ?uvara. Ljudi poput Latinke Perovi?, na primjer, pokušavali su da se izmijeni srbijansko gledanje na poziciju Srbije u njenu ulogu u Jugoslaviji. Po njihovom mišljenju bilo je važnije za Srbiju—republiku sa ogromnim zaostalim područjima u njenoj unutrašnjosti—da se usredsredi na vlastiti razvoj i modernizaciju. Slažete li se sa Lovri?evom?

BANAC: Mislim da je u potpunosti u pravu. Iako bi moglo zvu?ati pomalo pretjerano, ustvrdio bih da je u historiji Srbije, po?evši od perioda njenih ustanaka po?etkom devetnaestog stolje?a pa sve do danas, najistaknutije politi?ko rukovodstvo Srbije bilo upravo ono u vrijeme Marka Nikezi?a i Latinke Perovi? kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih. U želji da emancipiraju Srbiju od federacije – što je bilo poprili?no neobi?no – ušli su u sukob sa Titom. A sukob nastao jer je Tito vjerovao da se oni bore protiv njegove prevlasti—njegove vansistemske uloge unutar Jugoslavije. Ovo je zacijelo doprinijelo njihovom padu. Zatim, kada je Tito uklonio hrvatsko rukovodstvo, on je opasno poremetio politi?ku ravnotežu u zemlji. Morao ju je nekako ponovo uspostaviti. Tako se 1972. godine obrušio na srpske liberale. Tako?e se okrenuo protiv liberala i u drugim republikama. Ovo „uravnotežavanje“ imalo je izuzetno štetne posljedice. Upravo je nakon toga politi?ko rukovodstvo u Srbiji dospjelo u pogrešne ruke. Iako su, usporedbe radi, ti novi rukovodioci bili beskrajno bolji od Miloševi?a koji ih je kasnije naslijedio, oni su ipak bili jedna vrsta opozicije Titu koja je bila o?igledna ?ak i za njegova života. Prvi napadi na Ustav iz 1974. javili su se upravo u tom posljednjem tromjesje?ju 1970. godine.

LIFSCHULTZ: Postoje razli?iti stavovi me?u saradnicima u ovoj knjizi, i drugima, o evropskoj i ameri?koj politici prema Jugoslaviji u posljednjim danima njenog postojanja. Neki, poput Marka Thompsona, smatraju da je zakašnjenje s priznanjem nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, kasnije i Bosne i Hercegovine, bilo samo dodatna podloga za još ve?e nasilje od strane Srbije. Thompson insistira da je nesposobnost evropske diplomatije 1990-1991. prakti?no podržala stranu „Velike Srbije“. Mihailo Crnobrnja smatra da je propust Zapada da podrži Markovi?ev pokušaj da dogovori novo savezno ure?enje ostavio slobodne ruke Miloševi?u i njegovim pristašama. John Newhouse u broju The New Yorker-a od 28. juna 1993. tvrdi kako su ameri?ka uvjeravanja data Miloševi?u 1991. godine da Sjedinjene Države podržavaju jedinstvenu Jugoslaviju vodile Miloševi?a da pod izgovorom jugoslovenskiog federlizma iscrta granice „Velike Srbije“ u Hrvatskoj i Bosni.

Kako analizirate evropsku i ameri?ku diplomatiju u periodu od 1988. do 1992. godine? Da li je raspad Jugoslavije bio neizbježan? Da li bi se to dogodilo bez obzira na evropsku i ameri?ku politiku? Ako da, da li bi drga?ija politika od strane me?unarodne zajednice dovela do manje brutalnog oblika raspada? Ili, da li je sve ovo na kraju bilo nebitno u odnosu na unutrašnju dinamiku ekspanzionisti?kog projekta “Velike Srbije”?

BANAC: Po mom mišljenju, ameri?ka politika bila je najvažniji faktor. Evropljani se nisu previše uklju?ili u jugoslovensku krizu do prolje?a 1991. godine. Suštinski je važno shvatiti glavne konture ameri?ke politike u ovom periodu. Dominantno je bilo vjerovanje da Jugoslavija može preživjeti kao unitaristi?ka država. Ovaj stav fundamentalno je pogrešno shvatio prirodu dubokih rascjepa u zemlji i stepen raspada koji je ve? dostigla. Do 1991. takva pozicija nije bila prihvatljiva.

Slažem se sa Newhousovim argumentom. Isti?u?i jedinstvo zemlje, na na?in kako su to ?inile SAD u tom trenutku, u stvari je pomoglo Miloševi?u. Upravo taj argument je on koristio kako bi izvršio pritisak na sve snage iz razli?itih republika koje su mu se protivile. Vjerovatno je da se najnegativniji momenat desio u junu 1991. godine, kada je državni sekretar Baker posjetio Beograd. Baker je Miloševi?u i JNA tada poslao pogrešan signal u pogrešnom trenutku. Izjašnjavaju?i se u prilog jugoslovenskom jedinstvu upravo u trenutku kada se Miloševi? spremao

da preduzme vojnu akciju u ime svog projekta “Velike Srbije”, Sjedinjene Države su ga u biti ohrabrile.

Zašto su Sjedinjene Države postupile na ovaj način? Postoji nekoliko mogućih objašnjenja. Jasno, raspad Sovjetskog Saveza je bila opsesija američke politike u tom trenutku. Američki diplomati procjenjivali su obje situacije kao analogne i zaključili su da raspad Jugoslavije može biti izrazito opasan i destabilizirajući. Razlika je, naravno, bila u tome što su u Jugoslaviji Amerikanci podržavali ličnost koja će, više od bilo koje druge, postati odgovorna za politički program koji će konačno uništiti Jugoslaviju. Kao politički sponzor oživljenog i agresivnog srpskog nacionalizma, Milošević je za druge suživot ušinio nemogućim. Nakon raspada Sovjetskog Saveza u ljeto 1991. godine, analogija se nastavila. Opsesija je sada postalo pitanje otuđivanja Rusije, posebno Jelcinovog režima. A u bivšoj Jugoslaviji, Srbija se, kao i Rusija u Sovjetskom Savezu, smatrala glavnom državom nasljednicom.

Postoji još jedan razlog zašto su Sjedinjene Države bile duboko posvećene održavanju Jugoslavije. To je u velikoj mjeri bilo povezano s ulogom Jugoslavije u Hladom ratu, ali ne i sa idejom da je Jugoslavija bila demokratska alternativa Sovjetskom Savezu. Na Jugoslaviju se gledalo kao na prihvatljivu alternativu komunističkim režimima Istočne Evrope jer je postojala kao sila koja nije bila podređena Sovjetskom Savezu. To je u biti ono što je Tito simbolizirao na Zapadu. Ogromna količina ekonomske pomoći i političke podrške koje je svaka američka administracija davala Jugoslaviji postala je druga priroda američkog političkog establišmenta. Jednostavno, tako nešto ne bi moglo biti moguće bez jedne vrste državne strukture koju je Tito vrlo uspješno tako dugo održavao. Ovaj osnovni stav ohrabrio je Miloševića na njegovom vlastitom putu. Kada SAD nisu reagirale na mini-rat u Sloveniji, Miloševiću su bila otvorena vrata za rat u Hrvatskoj. Kriza je rasla tokom ljeta 1991. i prerasla u otvoreni rat u jesen 1991. godine.

LIFSCHULTZ: Dakle, po Vašem mišljenju, Amerikanci su mogli spriječiti da ovi događaji krenu tokom kojim su krenuli?

BANAC: Apsolutno. Mislim da su mogli da ih zaustave u bilo kojem trenutku. Ne govorim da ništa nije učinjeno. Postoje indikacije da je do proljeća 1991. godine Washington djelovao kako bi spriječio totalno vojno preuzimanje Beograda. Ovo se desilo, vjerovatno u januaru 1991, tokom izuzetno dramatičnih pregovora između Tužmana i vojnog rukovodstva u Beogradu. Vjerovatno su SAD intervenisale još jednom u proljeće 1991. godine. No, sve ove akcije su bile poduzete unutar okvira Jugoslavije. Jednostavno, u Washingtonu je bilo nezamislivo da je Jugoslavija razbijena, i to nepopravljivo. Mislim da je prva proba američkog i evropskog nedjelovanja došla u jesen 1991. godine tokom bombardovanja Vukovara, Dubrovnika i mnogih drugih mjesta u Hrvatskoj. U tom trenutku, mogla je biti poslana jasna poruka Beogradu da prestane sa ovim napadima. To nije učinjeno i time je otvoren put njemačkoj inicijativi da prizna Sloveniju i Hrvatsku. Zbog ove odluke, Nijemci se često pozivaju na odgovornost. Iz mog ugla viđenja, to ne samo da je bila ispravna stvar koju je trebalo uraditi pod tim okolnostima, već je i demoralizacija u Beogradu poslije priznanja pokazala koliko bi takav potez bio efektivniji da je došao čak i ranije.

LIFSCHULTZ: Govorite da je njemačka inicijativa za priznanje Slovenije i Hrvatske došla tek nakon bombardiranja hrvatskih gradova? Zar Nijemci ne bi svakako djelovali, bez obzira na beogradsku agresiju?

BANAC: Ne vjerujem. Njemačko priznanje ovih nezavisnih republika u tom periodu bilo je više refleksni odgovor; bombardovanje je znatno ubrzalo djelovanje Nijemaca, koje je, naravno, moglo

biti mnogo u?inkovitije da je došlo ranije. Ponavljam, cijela zapadna alijansa još je djelovala pod neizgovorenom idejom da je Jugoslavija mogla biti sa?uvana. Kako iko poslije Vukovara – nakon mnogo, mnogo drugih doga?aja koji su se desili – može zamisliti da ova država može i dalje postojati?

ALI: Zar tokom ovog perioda Izetbegovi? iz Bosne i Hercegovine nije pokušavao da uvjeri Njemce i Evropljane da ne prena?le sa priznanjem Hrvatske i Slovenije, ve? da sa?ekaju kako bi se napravili odre?eni aran?mani da bi se došlo do finalnog rješenja jugoslovenske krize? O?igledno, Bosanci su bili zabrinuti da ?e biti ostavljeni na milost i nemilost Miloševi?evog režima ako Slovenija i Hrvatska napuste federaciju pa su Izetbegovi? i Gligorov, makedonski predsjednik, kako bi upravo to preduprijedili, napravili odre?ene prijedloge za preure?enje Jugoslavije?

BANAC: I Bosna i Makedonija su bile u izrazito neizvjesnom položaju. Na teritoriju obje države bila je prisutna velika koncentracija pripadnika Jugoslovenske Narodne Armije. Posebno je u Bosni ve? je bila u toku ogromna mobilizacija Srba, što je bilo izrazito ozbiljno jer Srbi ?ine tre?inu bosanske populacije (u Makediniji ne ?ine zna?ajan broj). Izetbegovi? i Gligorov su pokušavali da predlože neku vrstu tre?eg puta izme?u Miloševi?a i ve? samoproglšenih nezavisnih republika Slovenije i Hrvatske. To je bilo nerealno: u tom trenutku su bili u potpuno beznadnom položaju. Moram re?i da oni nisu htjeli da zakompliciraju situaciju za Sloveniju i Hrvatsku, kao što se ponekad tvrdi. Njihove ruke, posebno Izetbegovi?eve, bile su vezane.

U tom trenutku bilo je bitno preduzeti mjere predostro?nosti, ili preventivne mjere, posebno u Bosni i Hercegovini, ali to nije u?injeno. Da su u ovoj fazi kontigenti trupa Ujedinjenih Nacija – ili pak trupa uspavane ljepotice, Evropske Unije – bili poslani u Bosnu, mogu?e je da se mnoge stvari koje su se desile kasnije nikada ne bi dogodile. Govorimo o ljetu i posebno jeseni 1991. godine. Sjetite se, jedan od problema za Izetbegovi?a bio je upravo taj da su gra?ani Bosne i Hercegovine, sada suverene republike nakon proglašenja suvereniteta u jesen 1991. godine, bili regrutovani u JNA kako bi se borili u Hrvatskoj, a on im je govorio: „Ne idite. Ovo nije naš rat.“ To je bio zna?ajan izazov za JNA s obzirom na njeno nadmo?no prisutvo u republici. Tako je on stvarno je imao sve manje i manje prostora za manevrisanje.

LIFSCHULTZ: Da li je na Zapadu iko vidio nu?nost poduzimanja preventivnih ili zaštitnih mjera u Bosni u to vrijeme?

BANAC: Zapravo, ne. Ne, to je zaista ?udno, zar ne?

ALI: Mislite li da su Francuska i Britanija još uzimale u obzir svoje istorijsko savezništvo sa Srbijom, što ih je stalno spre?avalo da preduzmu bilo kakvu odlu?nu akciju protiv srpske agresije? Sje?am se kako sam sa ?u?enjem slušao jednog ?lana britanskog Parlamenta kako na televiziji zove Srbe „našim saveznicima“ dok se protivi bilo kakvoj akciji protiv Srbije.

BANAC: Teško je vjerovati da postoje takvi politi?ki obziri krajem dvadesetog stolje?a, ali vjerovatno tu nešto ima. Mislim da ovo nema toliko veze sa Srbijom koliko s budu?om ulogom ujedinjene Njema?ke. Historijsko pam?enje u Zapadnoj Evropi nije tako bezna?ajno kao što se mnogi evropski politi?ari pretvaraju da jeste, a ujedinjena Njema?ka zaista jeste promijenila politi?ki pejza? Evrope. Štaviše, cijena ujedinjenja Njema?ke je izazvala brojne teško?e za zapadnoevropske ekonomije. Tako mislim da je problem Njema?ke premješten na balkansku situaciju, i to na ?udan na?in. Evropske akcije ili odluke bile su manje odgovor na pitanje o budu?em putu država nasljednica Jugoslavije a više dio politi?kog koškanja koje se odigravalo

izme?u Nijemaca i njihovih zapadnih saveznika. Možda bi ove podjele prevazišle druga pitanja, ali one su izbile upravo zbog pitanja Jugoslavije i jasno su pokazale, 1991-1992. godine, koliko zapravo Evropa nije ujedinjena i koliko ona nije politički entitet.

LIFSCHULTZ: Dakle, koškanje je dijelom izazvano strahom da će njemačka inicijativa za priznavanje Slovenije i Hrvatske 1991. godine najaviti širenje njemačke hegemonije na Balkan. Hoćete reći da je ovaj strah, na primjer, zabrinjavao Francusku?

BANAC: Tu moram biti izuzetno oprezan jer, naravno, znali su bolje od toga. Njemačka je igrala vrlo ograničenu igru i nakon što se zauzela za priznavanje Slovenije i Hrvatske u osnovi se povukla; od tada je učinila izrazito malo. Naravno, postoje i mnoge olakšavajuće okolnosti. Njemačka je diplomatska i ekonomska sila, ali ne i vojna. Ona je suzdržana i zbog sjećanja na hitlerovski period. Svejedno, mislim da mnoga pitanja koja sežu nazad do Prvog svjetskog rata imaju određeni odjek na zapadnoevropskoj sceni, gdje je Srbija prepoznatljiv entitet, a mnoge druge južnoslavenske republike nisu. Naravno, beogradski režim je – po mom mišljenju ne toliko uspješno kao što se nadao – pokušao da kapitalizira na ovim osjećanjima i u svojoj veoma sirovoj propagandi je nastojao kazati Londonu i Parizu da oni napuštaju svog saveznika u korist jedne sve agresivnije Njemačke, što je, mislim, jednostavnije povjerovati u Beogradu nego u Parizu ili Londonu. Na kraju krajeva, postoje određena ograničenja koja Alijansa nameće svim svojim partnerima. Ipak, u velikoj mjeri, sporovi oko toga koji smjer treba slijediti na Balkanu destabilizirali su Zapadnu Evropu, i počinje su jednog opasnog procesa koji će se proširiti dalje kako se ne samo balkanska već i međunarodna kriza zaoštrava.

ALI: Vratimo se ponovo na temu Bosne i Hercegovine. Rekli ste da kad ne bi postojala, nju bi bilo potrebno stvoriti. Dakle, s obzirom da postoji, postavlja se pitanje kako može biti spašena od izumiranja? Kako može biti odbranjena? U ovom kontekstu, možemo raspravljati o politikama koje provodi međunarodna zajednica kako bi se osigurao mir u Bosni i Hercegovini. Kako ocjenjujete njene akcije i način razmišljanja?

BANAC: U ponašanju međunarodne zajednice ima protivrječnosti. Prvo, prije nego što je bosanska vlada proglasila nezavisnost, postavljena su određena pravila i kriteriji prema kojima će Bosna i Hercegovina dobiti međunarodno priznanje kao nezavisna država. Ona je zadovoljila te kriterije. Nakon toga, međunarodna zajednica je napustila takvu politiku tretiranja bosanskohercegovačku vladu – u ovom trenutku još multietničku – kao da je ona tek jedna od međusobno uprotstavljenih frakcija.

Ovo je bio vrlo zanimljiv trik koji je međunarodnu zajednicu oslobodio odgovornosti. Ispravna i logična stvar za međunarodnu zajednicu, nakon priznanja Bosne i njenog teritorijalnog integriteta, bila bi da intervenira u ime vrlo slabe i uglavnom nenaoružane države koja se odjednom suočila sa najbrutalnijim oblicima agresije. Kada je postala nezavisna, na teritoriju Bosne našle su se sve jedinice Jugoslovenske Narodne Armije povučene iz Slovenije i Hrvatske, kao i vojne jedinice koje su se otprilike tamo nalazile. Bosna je bila jedan od centara jugoslovenske vojne industrije i u njoj se uvijek nalazio veliki vojni garnizon tokom Hladnog rata. Tako, nakon što je nezavisnost došla, Bosna je bila izrazito ranjiva na napad ako bi se ove jedinice okrenule protiv nje.

Jedino moguće rješenje bilo je da se agresija suzbije a zatim porazi. Ovo je bilo izvodljivo jedino da je data značajna vojna pomoć, ali niko nije htio da učini ono što je bilo potrebno. I tako, tražile su se sve vrste izgovora, uključujući i one o kojima smo govorili. To je „etnički rat“; ovo su „vječni problemi“ koji ne mogu biti riješeni; i u posljednje vrijeme, tu je i takozvani, „ruski problem“, jer

Bosna nije smjela da „potkopa“ Jelcina – i tako dalje, i tako dalje.

Uvijek se na?e neki razlog da se ne poduzme jedini logi?an korak, da se intervenira. U ovom procesu, to nije moglo biti u?injeno a da to ne košta me?unarodne organizacije, koje su u velikoj mjeri ve? bile teško kompromitovane u Bosni. Ujedinjene nacije ozbiljno su kompromitovale svoj integritet i misiju; Evropska zajednica, o?igledno NATO i, naravno, Sjedinjene Ameri?ke Države—ispalo je da su svi ovi papirni tigrovi. Potpuno bezubi, pratili su svaku fazu srpske agresije uz stalno izražavanje sre?e i na minimalni znak „dobre volje“ od strane srpskog rukovodstva. Na primjer, kada je Karadži? potpisao Vance-Owenov plan u Atini u maju 1993. godine, to je primljeno kao zna?ajan pomak, ali za one koji su vidjeli stvari bilo je jasno da, prije nego što je olovka spuštena na papir, to nije zna?ilo ništa. Pa ipak, Evropljani i Amerikanci iz nekog razloga su odahnuli kao da su stvari krenule nabolje. U me?uvremenu, Bosna je morala da plati ogromnu cijenu zbog obe?anja koja nisu održana, kao i akcija koje nisu poduzete. U ovom trenutku obim i cijenu ove tragedije nije mogu?e izra?unati.

ALI: Kada pozivate na me?unarodnu akciju, kakav oblik intervencije zapravo zagovarate?

BANAC: Prvo, mislim da bosanskoj državi mora biti dozvoljeno da se brani. Mislim da je neko neutralan ako ne dopušta Bosancima da se naoružaju jeste politi?ko nepoštenje. Zapravo, spre?avanje dizanja embarga na oružje zna?i svrstavanje na agresorsku stranu. To je prva i najbitnija akcija koju me?unarodna zajednica mora poduzeti. Postoji mnogo dokaza da nisu samo bosanski Muslimani ve? i drugi Bosanci, Hrvati i Srbi, bili spremni da se bore za Bosnu protiv agresora. No ova odlu?nost da se organizuje multietni?ka odbrana bila je u suštini potkopana od strane me?unarodne zajednice. Bosanci se nisu mogli boriti pra?kama; morali su biti naoružani svim potrebnim oružjem jer su nasuprot sebe imali jednu odli?no naoružanu i relativno dobro obu?enu vojsku.

LIFSCHULTZ: Da li u suštini kažete kako bi Ujedinjene nacije, Evropska zajednica i Sjedinjene Ameri?ke Države, da nisu htjele da se „izvuku“ i na?u bilo kakav izgovor za nagodbu sa Srbijom, digle embargo na uvoz oružja na samom po?etku?

BANAC: Da, i možemo špekulirati o tome zašto su odbili da skinu embargo. To odbijanje bilo je dijelom i zato što su to zapadne sile skriveno željele a dijelom i zato što su vjerovale da cijela situacija nije tako opasna. Izabrale su da vjeruju kako Miloševi? – iako je bio grozan i iako je bio duboko umiješan u najkrvavije zlo?ine od 1945. naovamo—nije mogao stvoriti uslove za veliki me?unarodni požar. Mogu jedino re?i da njihova analiza u stvari pokazuje nedostatak mašte.

Možda Miloševi? nije mogao izazvati Te?i svjetski rat i možda je to bilo nemogu?e u posthladnoratovskoj situaciji, ali je Miloševi? pokazao, i to mnogo u?inkovitije nego što mnogi shvataju, da ne postoje stvarna ograni?enja za agresivno ponašanje. Ovo ?e jednostavno ostaviti slobodne ruke Miloševi?ima posvuda, kojih ima i kojih ?e biti mnogo.

LIFSCHULTZ: Glavno – zapravo jedino – rješenje za me?unarodnu zajednicu na kojem je ona . institirala bio je Vance-Owenov plan. David Owen ga je zvao „jedinom igrom u gradu“. Kriti?ari su govorili da je to plan s velikim nedostacima. Iako je zahtijevao povla?enje srpskih snaga sa nekih teritorija, on je potvrdio zauze?e nekih podru?ja od strane Karadži?evih i Mladi?evih snaga. Plan je temeljen na ideji podjele duž linija etni?kih razgrani?enja, ?emu se bosanska vlada dosljedno protivila jer je željela da sa?uva multietni?ku državu. Kemal Kurspahi?, urednik sarajevskog Oslobo?enja, naziva ga „apartheid“ rješenjem. Šta mislite šta je bila njegova osnovna

mana? Ili, da li je mogao predstavljati temelj za mir?

BANAC: To je bio ozbiljno manjkav plan, a neke od tih mana ste spomenuli u pitanju. Vance-Owenov plan podijelio je Bosnu i Hercegovinu na kantone zasnovane na nacionalnoj osnovi gdje bi bilo teško, ako ne i nemoguće, garantirati prava manjinskim grupama, što bi u konačnici vodilo podjeli zemlje. Plan je pretpostavljao da će se Mladićeve i Karadžićeve snage povući u ona područja koja su bila planom predviđena za bosanske Srbe. Međutim, ko bi ih natjerao da to učine? Hajdemo, argumenta radi, reći da bi se to desilo na ovaj ili onaj način. Ko bi zaštitio demokratske slobode, recimo, Muslimana u Banja Luci? Ko će osigurati da se ljudi koji su istjerani iz Bileće vrate svojim domovima? Vance-Owenov plan je predlagao jedan izrazito komplikovani skup zahtjeva bez ikakve mogućnosti primjene. U stvarnosti, predlagao je „rješenje“ po uzoru na linije rzdavanja Kipra, koji je zauvijek podijeljen bez mogućnosti da se njegove strane ikada ujedine. Vance-Owenov plan u biti je bio placebo kako za Bosance tako i za međunarodnu zajednicu, ništa više. U stvarnom svijetu, bilo bi teže primijeniti Vance-Owenov plan nego pokrenuti vojne operacije protiv agresora.

Podržavajući plan, ipak, Zapad je odlučio da učini minimalno, da napravi šou od štićenja zajednice bosanskih muslimana, ako je potrebno, kroz određene politike isprobane na Kurdima u Iraku stvaranjem nepovredivih zona, koje bi vjerovatno bile štićene od strane EU ili NATO snaga. Što se tiče ostatka Bosne i Hercegovine, smatralo se da će njena razna područja jednostavno gravitirati prema centrima nacionalne privrženosti – Srbiji i Hrvatskoj. A to je bio neartikulirani dio Vance-Owenovog plana. Vašingtonski sporazum iz maja 1993. godine (između Sjedinjenih Država, Britanije, Francuske Španije i Rusije) i prijedlog za stvaranje šest muslimanskih „sigurnih utočišta“ samo ga vodi do konačnog logičnog zaključka. „Sigurna utočišta“ nisu više muslimanski kantoni već rezervati za očuvanje izumirućeg muslimanskog naroda. Plan za podjelu Bosne i Hercegovine koji su iznijeli Milošević i Tuđman u junu – ponovo podržan od Davida Owena – samo je nastavak Vance-Owenovog plana i Vašingtonskog sporazuma koji legitimira srpsku i hrvatsku pobjedu u Bosni i Hercegovini.

LIFSCHULTZ: Drugim riječima, očigledni nedostaci u predloženim rješenjima uopće nisu mane već logični elementi onoga što Zapad vidi kao realno rješenje sukoba. Naravno, to rješenje bi uništilo Bosnu kao nezavisnu državu.

BANAC: Vance-Owenov plan, onako kako je obznanjen, nije ispunjavao svrhu radi koje je napravljen. Jednostavno je odgodio bilo koju vrstu rješenja bosanskog pitanja, vjerovatno sa nježnom nadom da će neke druge snage nekako ponovo sašiti ono što je Vance-Owenovim rašiveno. Podržavaoci Plana uvijek su bili nejasni jer nemaju realne odgovore na ova pitanja. Umjesto toga oni pričaju o „ekonomskim silama“ ili „političkim silama“ ili, možda, „zajedničkim interesima“ koji će djelovati protiv još jednog za sada nedefiniranog „vanjskog trećeg elementa“ koji bi mogli poništiti ono što je njihov plan nastojao stvoriti.

LIFSCHULTZ: Šta je alternativa? Da li je potpuno naoružavanje bosanske vlade jedini način da se izjednači, ili više nego da se izjednači, vojna ravnoteža? Govorite da bi dobro naoružana bosanska vlada mogla ponovo uspostaviti kontrolu nad područjima koja sada drže Srbija i Hrvatska i onda garantirati jednaka prava za sve građane? Da li je to jedini alternativni scenario?

BANAC: Ništa drugo mi ne pada na pamet. Naravno, uz vojnu pomoć morao bi postojati i mehanizam kojim bi se verifikovale dobre namjere bosanske vlade. Zbog užasa koji se dešavaju u Bosni i Hercegovini, prisutna je znatna ogorčenost koja bi mogla voditi ka ponavljanju nekih od

najštetnijih vidova srpske agresije. Potrebno je uspostaviti mehanizam kako bi se to spriježilo. Po mom mišljenju, najdjelotvornija mjera bila bi hapšenje ratnih zločinaca, čiji identitet je vrlo dobro poznat. To bi odvratilo osvetničko djelovanje. Međutim, prilično je teško uspostaviti pravi mehanizam kada pregovarate sa ljudima poput Karadžića, Mladića i Miloševića.

LIFSCHULTZ: Zoran Pajić i Anthony Borden zagovaraju oživljavanje sistema starateljstva UN-a za Bosnu. Da li je ovo zaista put naprijed?

BANAC: Poprilično sam suzdržan oko pitanja oživljavanja sistema UN-ovog starateljstva u ovoj situaciji. To je uglavnom korišteno u kolonijalnim dijelovima svijeta i prestalo je da funkcionira nakon što je većina kolonija stekla nezavisnost. Suzdržan sam takođe i zbog toga što sumnjam da bi starateljstvo nad Bosnom bilo provođeno na prikladan način s obzirom na politike vodećih članica Vijeća sigurnosti. Da li bi, na primjer, zasigurno mogli očekivati da Rusi doprinesu jačanju konsocijacijske demokratije u Bosni i Hercegovini? Međutim, ako je raspad Bosne i Hercegovina alternativa, savršeno sam spreman da preuzmem taj rizik.

ALI: Kako bi ovo funkcioniralo?

BANAC: Iskreno, teško mogu da zamislim kako bi to funkcioniralo. To bi u stvarnosti značilo slabljenje suvereniteta izabrane vlade koja je članica Ujedinjenih nacija. To je bez presedana. U najboljem slučaju starateljstvo možemo posmatrati kao napor da se omogući oživljavanje političkog sistema Bosne i Hercegovine koji je narušen ratom. To bi bio izuzetno složen zadatak i gore rješenje od davanja vojne pomoći bosanskoj vladi da osigura vlast na njenoj suverenoj teritoriji. Naša nedoumica, dok razmatramo sve ove mogućnosti, je u tome da su tokom prošle godine mnoge veze koje su držale ovu zemlju na okupu nestale. Stalno se suočavamo sa pitanjem do koje mjere se bavimo sa subjektom koji je na samrti. Nadam se protiv nade da nije došlo do toga.

ALI: Da bi UN preuzele starateljske ovlasti nad Bosnom i pružile u nekoj formi tip „usluge“ koju predložite, jasno je da bi rat prvo trebao da stane. Da bi se opravile, izgradile i ponovo uspostavile veze koje su nekad držale bosansko društvo na okupu, potreban je mir. Srpska ratna mašina morala bi biti razoružana; vjerovatno bi sve strane trebalo da se razoružaju. Ovo bi trebalo biti preduslov da bilo kakvo starateljstvo obnovi u ponovo izgradi državu. Dakle, vraćamo se na početnu tačku: kako zaustaviti rat? Kako ubijediti Srbe a sada i Hrvate – da je Bosna nedjeljiva?

BANAC: Sami ste odgovorili na vlastito pitanje. Nema ništa bez međunarodne vojne podrške odbrani Bosne i Hercegovine. Ovo je očito jasno svima osim zapadnim diplomatama.

Prevod: Translated by Selma Mehmedi? – © 2010 Selma Mehmedi?

Napomena urednika: Ovaj intervju je prvobitno objavljen u knjizi *Zašto Bosna?* koju su uredili Rabia Ali and Lawrence Lifschultz (Stony Creek, Conn: Pamphleteer's Press, 1993). Zahvaljujemo se Ivi Bancu na dozvoli da objavimo ovaj i danas aktuelan tekst. Treći dio intervjua objavićemo u januarskom broju 2011.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative

Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.